

MODERNLİĞİN GÖLGESİNDE KİMLİKLERİ ANLAMAK*

Şeyhmus DEMİR¹

Öz

Kimlikler geleneksel ve modern dönemin kendi dinamikleri içerisinde evrim geçirmiştir. Elde edilen kapsamlı bulgu ve sonuçlar kimlikteki dönüşümün bir süreklilik içinde olduğunu göstermektedir. Çalışma, kimlik olgusunu ve kimliğin oluşum süreçlerinde etkili faktör ve kurumları merkeze alarak, kimlik konusunda modernliği bağlam olarak kullanmaktadır. Kimlikler pek çok açıdan tasnif edilerek incelenebilmektedir. Bu noktada önemli olan kimliğin hangi kriterlere göre tasnife tabi tutulduğudur. Bu çerçevede kimlikleri bireysel ve sosyal kimlikler; verili ve kazanılmış kimlikler gibi kategoriler şeklinde sınıflandırmak mümkündür. Kimliğin oluşumunda pek çok kurum ve faktör etki göstermektedir. Çalışmada din, etnisite, cinsiyet, ideoloji, meslek, yaş, eğitim ve yerleşim yeri gibi faktörler kimliklerin inşasında oynadıkları roller ekseninde tartışılmaktadır. Bu çerçevede kimlikler, dil, ideoloji, dini inanç, yaş gibi faktörler ve aile, siyasi parti gibi kurum ve aktörlerin etkisinde şekillenmektedir. Bu faktörler bazen tek başlarına bazen de birbirleriyle ilişkiler kurarak kimliğin inşa sürecinde etkin olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kimlik, kültür, gelenek, modernlik.

JEL Sınıflandırması : Z10, Z13.

* Bu çalışma *Gelenek ve Modernleşme Bağlamında Sosyoekonomik Kimlikler: Mardin İli Örneği* başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

¹ Dr., Dicle Üniversitesi, E-posta: demirs4780@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8251-6566.

UNDERSTANDING IDENTITIES IN THE SHADOW OF MODERNNESS

Abstract

Identities have evolved within the dynamics of the traditional and modern era. The comprehensive findings and results obtained show that the transformation in identity is on a continuum. The study uses modernity as a context for identity, by centering the phenomenon of identity and the factors and institutions that are effective in the formation processes of identity. Identities can be classified and examined in many ways. What is important at this point is the criteria according to which identity is classified. In this framework, their identities are individual and social identities; It is possible to classify them as categories such as given and acquired identities. Many institutions and factors affect the formation of identity. In the study, factors such as religion, ethnicity, gender, ideology, occupation, age, education and place of residence are discussed in terms of the roles they play in the construction of identities. In this framework, identities are shaped under the influence of factors such as language, ideology, religious belief, age, and institutions and actors such as family and political party. These factors are effective in the construction process of identity, sometimes alone or by establishing relations with each other.

Keywords: Identity, culture, tradition, modernity.

JEL Classification : Z10, Z13.

GİRİŞ

Kimlik olgusu, başta siyaset ve sosyoloji olmak üzere sosyal bilimlerin hemen hemen her alanında geçmişten günümüze önemini koruyarak karşımızda durmaktadır. Özellikle sınırların belirsizleştiği günümüzde kimliklere yapılan vurgu daha çok farklılıkların bir arada yaşamasına ilişkin zeminin oluşturulması yönündedir (Aka, 2010, s. 17). Kendimizin kim olduğu sorusuna verilecek cevaplar manzumesi olarak göndermede bulunduğumuz kimlik olgusunun benzer şekilde kendimizin de ötekilerin bakış açısıyla tanımlanmasını da beraberinde getiren bir anlam taşıdığını belirtmek gerekir.

Kimlik olgusu, toplumdaki sosyal yapıya temel oluşturan ve değer verilen olgularından birini meydana getirmektedir. Kimlik, insanların kültürel, sosyal ve ekonomik konum ve statülerine karşılık gelen çok katmanlı, tutum, inanç ve değer yargıları gibi hayat şeklini yansıtan bir içeriğe işaret etmektedir. Kimlik, genel manada bireylerin ve farklı ölçek ve özellikteki sosyal toplulukların “kimsiniz, kimlersiniz?” sorusuna karşı geliştirdikleri cevaplar bütünüdür (Güvenç, 1993, s. 2-3). İnsanların karşı karşıya kaldığı bu soruların özü, hayatlarını anlamlandırma ve bu çerçevede bunu yansıtmayı biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyin kim olduğuna ilişkin ortaya konan sorulara verilen cevaplar, öncelikle toplumsal bir çerçevede oluşmaktadır. Kimliği çerçeveleyen bu nitelikler, toplumdaki öteki kişi ve gruplarla

oluşturduğumuz toplumsal ilişkiler ve etkileşimler içinde meydana gelen özelliklerdir. Bu durum da kültürel düzen içinde şekillenir.

Modernlikle birlikte farklılaşan kimliklerimizin doğasına odaklanan bu çalışmada özellikle sosyoekonomik statülerin etkilediği durumların karmaşıklığı sınırlılık olarak karşımıza çıkmaktadır. Postmodern dönemdeki “parçalı hakikat” (Badiou, 2006; Berger ve Luckmann, 2008; Wittgenstein, 2006) düşüncesindeki değişimin, küreselleşmenin ve iletişimdeki büyük dönüşümün de etkisiyle kaçınılmaz olarak kimlikleri de etkilediğini belirtmek gerekir. Bu çerçevede sosyoekonomik statüyü belirleyen parametrelerin neler olduğu konusunda bir fikir birliğinin olmaması da zorluk olarak görülebilir. Çalışmada teorik olarak kimliğin şekillenmesinde etki gösteren kurum ve faktörler genel olarak karşılaştırmalı tarihsel araştırma yöntemi izlenerek oluşturulmaya çalışılmıştır. Yapılan kapsamlı literatür taramaları neticesinde üzerinde büyük ölçüde uzlaşa sağlanan ve kimliklerin inşasında etkileri olan kurum ve faktörler “sosyal kimlik kuramı” (Tajfel & Turner, 1979) temel alınarak çalışmada derinlikli olarak irdelenmeye çalışılmaktadır. Çalışmanın merkezinde bireyin sahip olduğu kimlikler olmakla birlikte bu kimliklerin büyük ölçüde toplumsallık içinde var olduğu düşünülürse toplumsal belirleyicilerin (din, ideoloji gibi) de üzerinde durulması gerekmektedir. Sonuç olarak kişinin kimliği sosyal ve kültürel bir bağlam içinde inşa edilir ve/veya dönüşüm geçirir.

Çalışmada kimliklerin modern ve öncesi dönemlerde belirlenen faktörler ışığında ne ölçüde ve nasıl biçimlendiği sorusuna cevaplar aranmaktadır. Bu bağlamda özellikle kimliklerimizin sosyoekonomik faktörlerin etkisi altında kalıp kalmadığı ve bu sosyoekonomik faktörlerin kimliklerimiz üzerinde ne derecede etkili olduğu anlaşılmasına çalışılmaktadır.

1. KİMLİK KAVRAMI VE ANLAMLARI

Kimlik kavramı, “toplumsal bir varlık olarak insana özgü olan belirti, nitelik ve özelliklerle, birinin belirli bir kimse olmasını sağlayan şartların bütünü” (TDK, 2019) ya da “benliğimiz konusunda dün, geçen yıl, ondan önceki yıl vb. kimsek, yine o olduğumuz yolundaki öznel bir bütünlük, tutarlılık ve süreklilik duygusu”; “ben kimim? sorusuna verdiğimiz başka herkesten ayrı, eşsiz bir insan olduğumuz yolundaki cevabımız” (Özeren, 2018, s. 164-165; Güvenç 1993, s. 3) olarak çerçevelenebilir. Başka deyişle kimlik, bireyi tanıtan ve tanımlayan özelliklerdir. Ancak bu daha çok kimliğin bireysel yönü ile ilgilidir. Sosyal gruplar tarafından paylaşılan ve ortak değer olarak tanımlanan kimlikler ise kimliğin sosyal yönü ile ilgilidir (Çağırkan, 2016, s. 2617). Kimlik probleminin meydana geldiği yer, kişinin “kendisini ne

olarak ve neye dayanarak tanımladığı” veya “kendisini diğerlerinden ayırt eden özelliklerin neler olduğu” sorularına dayanmaktadır. Başka deyişle, bireyin “mensubiyet” ile “ait olma” noktasındaki başvurun şekilleri, kimlik tutumunu oluşturan dayanaklardır (Yıldız, 2007, s. 9-10). Amin Maalouf, “kimliğim beni başka hiç kimseye benzemez yapan şeydir” demektedir (2000, s. 1). Bu şekilde belirlendiğinde kimlik kavramı, görece net ve karışıklığa yol açmaması gereken bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kimlik genel olarak iki bakış açısıyla meydana getirilerek temellendirilebilir. Birinci bakış açısına göre kimlik farklı olana kıyasla oluşturulur. İkincisi ise ortak geçmiş, ortak gelecek, ortak sosyoekonomik statüler gibi birleşilen ve ortaklaşılan değerler veya konumlanmalar etrafında oluşturulabilir. İlk bakış açısına göre kimliğin sözkonusu olabilmesi için farklılığın varlığına ihtiyaç vardır. Bu da kendisinin kesinliğini garantileyebilmek adına farklılıkların ötekileştirilerek (Connolly, 1995, s. 93) kendisine ait özdeşlik zemini belirlemektedir. Farklılığın ötekiye dönüşmesi sürecinde iki kavramla karşılaşılır: “Biz” ve “onlar”. “Biz” ve “onlar” tasnifinde “onlar”ın hiç biri “bizden biri” olmamaktadır. Kendimizi “onlar” karşısında konumlandırma olasılığı olmadan, bize ait kimliği anlamlı hale getirmede sıkıntılar yaşarız (Bauman, 2006, s. 65-66). Bu bağlamda kimliğin, tanım çerçevesinde “ötekini” yanında görmesi mümkündür. Öte yandan “öteki”, sadece karşıt konumlanmada değil kimliğin inşa edilmesinde de temel bir faktör biçiminde oldukça fonksiyonel yer tutmaktadır (Yavuz, 2008, s. 40). İkinci bakış açısına göre kimlik, aynı geçerlilik dairesinde paylaşılan bir mazi ve gelecek tasavvuru çevresinde insanların ortaklaşması (Perşembe, 2005, s. 27-28) biçiminde de tanımlanabilmektedir. Buradaki ortaklaşma hali, özdeş bir bilinç ile birlikte biçimlenir. Sözkonusu durumu toplumsal bilinç şeklinde açıklamak mümkündür. Bu durumu meydana getiren de kültürdür. Kültür, kişisel bilinçle kendini diğer kişilerden ayırır. Ortak kültür içinde var olan bireyler kültürel bilinç sayesinde biraradalık sağlarlar. Bununla birlikte diğer kültürlerden insanlardan da kendilerini ayırmış olurlar. Bu çerçevede kimliği bireysel ve kültürel bilincin ortaklaşmasının sonucu (Gündoğan, 2009, s. 400) şeklinde meydana gelen bir olgu olarak açıklayabiliriz.

Sosyolojik bakış açısıyla kimlik, toplumsal süreçler içinde oluşturulmakta ve bir defa oluşturulup meydana çıktığında, toplumsal ilişkilerle sürekliliği sağlanmakta, değiştirilebilmekte ya da yeniden şekillendirilerek yeniden üretilmektedir. Kimliği inşa edilmesi ve devamlılığını içine alan sosyal süreçlerin yine toplum yapısı nezdinde biçim kazandığı söylenebilir (Berger & Luckmann, 2008, s. 250-251). Burada şunu vurgulamak

gerekir ki, modernleşme ile birlikte coğrafyada ve toplumsal hareketliliklerde meydana gelen artışlar ve bu bağlamda meydana gelen toplumsal dönüşümler kimliksel problemlere ortam oluşturmuştur (Özdil, 2017, s. 386). Kültürel dönüşüm ve hareketliliğin görülmediği veya nispeten az olduğu durumlarda bireyler fark etmeseler de tekçi ve durağan bir kimliksel yapıya bağlı biçimde yaşar. Bu bağlamda “öteki” ile karşılaşıldığı anda kimlik, kişiyi ötekilerden ayrı yapan şey üzerinde düşünmeye başladığında ve kendi gibi davranış sergilemeye çalıştığında somutlaşmaktadır. Kişi, kim ve ne olduğuyla ilgili tereddüde düştüğünde ise kimlik bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Bayart, 1999, s. 92-93). Bir sorun olarak kimliğe ilişkin çözümsel arayışlar genel olarak kişinin kimliğinden ziyade ötekinin kimliğiyle kıyaslanarak inşa edilir (Göka & Beyazyüz, 2005, s. 16-17). Kısaca ifade etmek gerekirse kimlik, bireyin ne ve nasıl olup tanındığına ilişkin dayanaktır (Connolly, 1995, s. 91). Bunun yanında kimliğin toplumsal, ekonomik ve politik durumlar tarafından belirlenen temel boyutu da gösterdiği söylenebilir (Yavuz, 2008, s. 16). Bu çerçevede kimlikler, diğerlerinin bireyi tanımlamak için kullandıkları özelliklerin bütünü olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Birbiriyle ilişkili olmakla birlikte sosyoekonomik kimlik yansımalarının yanında sosyopolitik kimlik yansımaları da pek çok bağlamda kendini göstermektedir. 20. yüzyılın bitimiyle ekonomik küreselleşmeye ve ortaya çıkmakta olan ulus-üstü siyasal, ekonomik ve güvenlikle ilgili oluşum ve kuruluşlara rağmen soğuk savaş döneminin ideolojik çatışmasının yerini, dini, etnik ve ulusal gruplar arasında ortaya çıkan çatışmalar almıştır. Üstelik bu çatışmalarda hızlı bir artışın aldığı görülmektedir (Tok, 2003, s. 22). Walzer’in, “kabilelerin geri dönüşüne şahit olduk” (1992, s. 322) ifadesinde vurgulandığı gibi dünyanın birçok yerinde insanlar dini, etnik ve ulusal kimliklerinin bilincine giderek daha fazla varmakta ve kimliklerinde görece daha ısrarcı olmaktadır. İnsanlar pek çok yerde farklılıklarının tanınması ve barındırılması için mücadele etmekte ve kültürlerine ilişkin kimlikleri dolayımında birçok talepte bulunmaktadırlar. Onlar kültür ve dillerinin korunmasını, anadillerinde eğitim haklarının, kendilerine ait gelene ve simgelerin normatif şekilde kabul görmesini, içinde hayatlarını sürdürdükleri topluma kültür ve tarih bağlamında sundukları katkının görülmesini, topluluklarının siyasi temsiliyetini ve bazen özerkliklerini talep etmektedirler. Buradaki talepleri uzunca süreler görmezden gelinen kimliklerine ait konuların toplumsal ve siyasal alanın merkezine yerleşmesini sağlamıştır.

2. MODERNLİĞİN KİMLİKLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Modernlik ile beraber özellikle sosyal ilişkiler alanında geleneksel statü ve roller hızla

dönüşüm geçirmektedir. Toplumsal yapıda oluşan değişimin doğurduğu kapsamlı neticeler arasında, kimlikler üzerindeki değişimlerin de sebebi olan parçalanmış sosyal yapı olarak karşımıza çıkmaktadır (Sarıbay, 1995, s. 46).

Tarihsel süreçle sosyopolitik ve ekonomik ilişki düzeninin değişmesiyle kimliklerdeki içerik ve sınırlar da değişmeye başlamıştır. Buradan hareketle insanların kimliğe yüklediği ilişki ve değerler de değişimden nasibini almıştır (Bostancı, 2005, s. 54). Başka deyişle insan değişirken, verili ve sonradan edindiği kimlikleri de değişim geçirmektedir. Toplumun modernleşme süreci ile birlikte geçirdiği yapısal değişimler kimliklerin de değişip dönüşmesine, kimlikler üzerinde eskiden etkili olan kurumların yeni dönemde etkisinin azalmasına yol açmaktadır. Bu çerçevede Dalbay ve Avcı'nın da belirttiği gibi modernizm sosyolojik olarak tüm yapıları yeniden biçimlendirmektedir (2018). Kimliklerin modern öncesi dönemlerde daha ziyade kolektif yapılar içinde oluştuğu gözlenmektedir. Bu çerçevede kolektif kimlikler büyük ölçüde egemendirler. Bunun en temel sebeplerinden biri Taylor (2006, s. 62)'un dediği gibi, modern öncesi dönemlerde “insan” toplumun içine girmiş haldedir; toplumun ayrılmaz parçası halindedir. Doğanın bir bileşeni olan insan, benzer şekilde toplumun bir parçasıdır.

Bireyselleşme ve modern kimlikler arasında yakın bir ilişki sözkonusudur. Bireyin kimlik ediniminde kurulan yakın ilişki sebebiyle bireyselleşmeye daha ayrıntılı bakmak yararlı olacaktır. “Birey”in İngilizcedeki karşılığı olan “individual”, etimolojik olarak “bölünemez” anlamı taşır. Birey kavramında ön plana çıkan ötekilerden farklı olmaktır. “Bölünemez”deyse “öteki”lerle kurulan kaçınılmaz bağ ön plana gelir (Williams, 2005, s. 194). “Farklılık” ve “bölünemezlik” ilk etapta birbirleriyle çelişik görüntü oluştursa da gerçekte durum öyle değildir. Günümüz kullanımındaki anlamıyla bireysellik, ortaçağdaki sosyoekonomik ve dinsel düzende köklü dönüşümlerin meydana gelmesiyle doğrudan bağlantılıdır (Williams, 2005, s. 195-196). Modernleşme ile birlikte belirginleşmeye başlayan bireysel kimlikler çoğulcu bir yapıya sahiptirler. Bu kapsamda Gürses (1999)'in dediği gibi, “bireysel kimlikler, bir dizi çoğul kimliğin birarada işlenmesi suretiyle var olsalar da, bu çoğul kimlikleri merkezi ve hiyerarşik bir yapı birarada tutmaktadır.” Öte yandan kimliklerle ilgili son yıllarda ortaklaşılacak bir tespit de, bireysel kimliklerin inşa edilmesinde tek bir kaynaktan ziyade kimliğin bir “çoğul kimlikler toplamı” şeklinde olduğudur. Birey, genel olarak birden çok etnik, ulusal, sınıfsal, dini, kültürel, mesleki vb. faktör ve kurumu dikkate alarak kendi özgün kimliğini oluşturmaktadır.

Modernlik aile yapısını değiştirmiştir. Büyük aile yapısı küçülmüş ve çekirdek aile formuna doğru hızla bir ilerleme yaşanmıştır. Bu çerçevede kimlikler üzerinde önemli derecede belirleyiciliği olan “aile”ye ve modernlik ile birlikte uğradığı değişime yakından bakmak faydalı olabilir. Farklı ayrıntılarla oluşturulan tanımlar olmakla birlikte genel olarak aileyi, insanın soyunun devamlılığının sağlandığı, toplumsallaşmanın ilk olarak meydana geldiği, toplumun oluşturduğu manevi ve maddi birikimlerin nesilden nesile aktarıldığı, sosyal, ekonomik, hukuksal, biyolojik ve siyasal vb. boyutları olan ve özünde toplumda varlık kazanan birim olarak tarif edebilir (Sayın, 2000, s. 2). Bu çerçevede ailenin kimliklerin oluşumunda ilk ve en güçlü kurumlardan biri olduğu anlaşılmaktadır. Aile yapısı değiştikçe kimliklerin aktarım süreci ve etkisinin de değişmesi kaçınılmaz olacaktır.

Modern dönemle beraber insanlardaki kimlik arayışı, geçmişe dönük hayata dair anlam arayışı ve “ben kimim” sorusuna yanıtlar arama çabasında artışlar görülmektedir. Bu çerçevede modernlik genel olarak insana ilişkin anlayışı, bireye yüklenen statü, rol ve sorumlulukları dönüştürmüştür. Bu durum kimliğe yeni bir çerçeve çizilmesini ve geleneğin etkisindeki durağan kimlik anlayışının yerine çok katmanlı ve değişkenlikler barındıran bir kimlik sürecini getirmektedir.

3. KİMLİKLER ÜZERİNDE ETKİLİ FAKTÖRLER

Kimlikler tarihsel süreçlerin etkisiyle yeniden üretilmekte veya varolan kimlikler dönüşüm geçirebilmektedirler. Kimlikleri etkileyen kurum ve faktörlerin bazılarının tarihsel süreç içerisinde etkileri azalırken bazılarının etkileri artabilmektedirler. Çalışmada, yapılan geniş literatür taraması çerçevesinde, önemli etkileri saptanan belli faktörler üzerinden kimlik inşa süreci modernlik bağlamında ele alınmaya çalışılmaktadır. Hiç şüphesiz kimlik inşası, doğrusal ve tek düze süreç olmayıp sosyal-politik ve kültürel olarak aşağıda sıralananlar dışında da etkili faktör ve ajanlar üzerinden şekillenmektedir. Başka bir ifadeyle kimlik durağan olmayıp yaşam boyunca bir inşa halindedir Dahası tarihsel ve sosyolojik olarak değişimin/ dönüşümün kaçınılmazlığı dikkate alındığında bugün gündemimizde olmayan yeni faktörlerin de kimlik üzerinde etki göstermesi muhtemeldir.

Çalışmanın bu başlığında irdelenen kurum ve faktörlerin seçiminde Tajfel (1982) ve Turner (1978) tarafından geliştirilen sosyal kimlik kuramı üzerinden hareket edilmektedir (Dalbay ve Avcı, 2018, s. 22-30). Bu çerçevede kimliğin sosyal ve kültürel bağlamda ortaya çıktığı ve geliştiği; kişinin doğduğu andan hayatının sonuna kadar kimlik(ler) edindiği, kimliğinde değişimler yaşadığı nazarından hareketle alan yazında tartışılan başat kurum ve faktörler üzerinden tartışmaya derinlik kazandırılması yerinde olacaktır. Bu çerçevede din, ideolojiler,

cinsiyet, aile ve meslekler gibi kurum ve faktörlerin modernlik bağlamında kimlikler üzerinde etkilerinin sebep ve sonuçları üzerinde durmaya çalışılacaktır.

3.1. Din

Din, kimliğin inşa sürecinde sosyokültürel yapının şekillendirilmesinde büyük yer tutmaktadır. Özellikle geleneksel dönemlerde toplumsal yapıyı belirleyici bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Din, toplumdaki metafiziksel ve inançsal işlevinin dışında önemli ve bütünleyici sosyolojik fonksiyonlara da sahiptir. Bu bağlamda dinin bireysel ve kolektif kimliklerin belirlenmesinde önemli etkilerinin olduğunu ifade etmek gerekiyor.

Esasında, toplum ve kültüre ilişkin bir görüngü olarak farklılaşma, değişme ve bütünleşme bağlamında, kimliğin dinle olan ilişkisi, gittikçe karmaşık hale gelen ve toplumsal ayrımlaşmanın derinleştiği günümüz modern üretim toplumuna kadar, neredeyse tüm toplumlarda sosyal ve kültürel bir sorun şeklinde varlığını hissettirmektedir (Alperen, 2008, s. 65). Özellikle geleneğin etkili olduğu toplumsallıklar içinde din, kimliğin biçimlenmesinde, diğer kimlik oluşturuç faktörler karşısında nispeten daha belirleyici şekilde karşımıza çıkmaktadır (Günay, 2003, s. 379).

Öte yandan din ve kimliğe ilişkin sınıflandırmalar arasında belirgin bir ilişki görülmektedir. Her dinin kendi özgün yapısından kaynaklı bazı kimlik türlerinin öne çıktığı söylenebilir. Budizm'in aile kimliğini, Hıristiyanlığın kişisel kimlikleri desteklemesi bu duruma örnek gösterilebilir. Yine İslam dininin de kolektif kimliği ön plana çıkardığı ifade edilir (Taştan, 1996, s. 14). Başka bir ifadeyle her dinin öne çıkardığı kavram veya olgular farklılık göstermektedir. Bu durum kimliklerin türlerini ve yapılarını da etkilemektedir.

Geleneksel dönem dinin etkisinin yoğun şekilde yaşandığı dönemdir (Bilgin, 2010, s. 19-27). Özdenören'in ifadesiyle "geleneksel dünya, Tanrı ile insan arasındaki trafiğin yoğun olduğu bir dünya"dır. Bu sebeple insanlar "şeytanlar, melekler ve yüce ruhlu insanlardan" oluşmuş ve aracılık yapan varlıklarla çevrenmiştir (Özdenören, 1995, s. 88). Buradan hareketle geleneksel dönemde dinin insan ve topluluk yaşamındaki önemli etkisinin onun kimlikleri belirleme etkisiyle doğru orantılı olduğu söylenebilir. Özdenören'in belirttiği ve dinin geleneksel dönemdeki etkisi başta dilini olmak üzere kişi ve topluluğun hayatı anlamlandırma dolayısıyla kimlik tercihlerini doğrudan etkilemektedir.

Dinin özellikle geleneksel dönemlerde aileyi koruma altında tutması ile kimlik edinme kurumlarının ilki ve önemlilerinden olan ailenin modernliğin getirdiği sekülerliğin görece

etkinlik kazanmasıyla kimlik oluşumundaki etkisi de azalmıştır. Başka bir ifadeyle sekülerlik dinin insan, aile ve toplum yaşamındaki etkisini azaltmış ve bu durum da aile gibi kimliğin ilk ve en önemli belirleyici kurumunu görece zayıflatmıştır (Giddens, 1993, s. 132). Son tahlilde geleneksel dönem boyunca din kimlikler üzerinde ve kimlik oluşturucu kurumlar üzerinde önemli etkilerde bulunmuştur. Burada dinin geleneksel dönemde devlet, eğitim kurumları, mahkemeler, iş ve meslek örgütlenmelerinden aileye kadar hemen her kurum ve topluluk üzerinde etkili olduğunu belirtmek gerekir. Bu durum dinin kimliklerin oluşumunda ve korunmasında büyük oranda etkili olduğunu göstermektedir.

Geleneksel dönemde din sosyal, ekonomik ve kültürel alanı büyük ölçüde etkisi altına almıştır. Dinin bu etkin olma hali insanların kimlik oluşum süreçlerinde de belirgin şekildedir. Modernliğin akli önceleyen dini bakış açısına temkinli yaklaşan durumu dinin etki alanlarını da sınırlandırmış geçmişe kıyasla dinin etkisi azalmıştır. Dinin belirleyiciliğinin azalması kimlikler alanında sözkonusudur. Din modern zamanlarda kimlik oluşturucu etkisini yitirmeye başlamıştır. Modernliğe geçişle birlikte kimliğe ilişkin bunalımlar Nietzsche'nin "Tanrı'yı öldürmesi" ile başlamış ve Weber'in deyişiyle "tanrıların ve iblislerin çoğulluğu" ile nitelenebilecek moderne dair bir olgu haline dönüşmüştür (Lash, 1993, s. 58). Çoşkun (2003, s. 15), için, "modern dünya, büyük ölçüde dinin hayattan kovulduğu bir dünyadır".

Modernlik, yaygınlıkla dünyamızın kutsallıktan arındırılması ve/ veya rasyonalizasyon şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte aklın, irrasyonelliğe; bilimselliğin inanca; yeniliğin geleneğe; toplumun cemaate ikame edileceği düşünülür. Geleneksel toplumun insanı, kendi denetiminde olmayan doğaüstü bir takım dış güçlere bağımlı haldedir. Kişinin tutum ve davranışları kendi dışındaki düzenle uyumlu haldedir. Modernlikle beraber bu dünya, hem kutsal bir gücün ürünü ve hem de rasyonel yasaların hakim olduğu bir dünya haline gelmiştir. Weberyen düşünde yaşamın kutsallık elbisesinden çıkarılması olgusu, tek başına akılla açıklanamazdır. Buradaki durum kutsal bir özne ile doğal bir düzen arasındaki ilişkinin parçalanmasıdır (Bilgin, 1994, s. 88). Modernleşmeci düşünce, toplumsal bağların manevi temelini zamanla aklileşeceği üzerine inşa olmuştu. Toplumların modernleşmesiyle birlikte sosyal bağların manevi temelini zedeleyen sekülerizasyon aynı zamanda temeldeki en önemli harç olan dini de etkisiz kılacaktı. Bununla birlikte yaşananlar, modern Batı toplumlarında bile bunun aksi istikamette olmuştur. Günün sonunda din etkisini korumakta; sekülerizasyon bireyselleşmeyi tam anlamıyla meydana getirememiştir (Sarıbay, 1995, s. 203). Diğer bir deyişle modernite ile birlikte din toplumsal ve bireysel bilinç düzeyinde ortadan kalkmamıştır (Sesli, 2019, s. 372).

Özellikle toplumun bazı geleneksel kesimleri, modernleşmenin beraberinde getirdiği değişim ve dönüşümlerden oldukça etkilenmekte; “kimlik arayışı” şemsiyesinde toplumla yeni bir bütünleşme formatında yol aramaktadır. Bu bakışla modernleşmeye karşı beliren dirençte din, meşruluk sağlamakla kalmamakta, toplumsal bir birleştiricilik de sağlamaktadır (Alperen, 2008, s. 63). Dinin modern toplumdaki etkisi ve fonksiyonları azalmaktan ziyade farklılaştığı söylenebilir. Hervieu-Leger’in belirttiği gibi sekülerleşme, rasyonel bir toplumun içerisinde dinin gerilemesi değil; fakat dindarlık şeklinin yeniden farklı bir unsurla görünmesi olarak anlaşılmalıdır (Gellner, 1992; Hervieu-Leger, 2006, s. 141; Sesli, 2019, s. 49-50; Smith, 1999; Şenel, 1993). Sonuç olarak modernleşme ile birlikte sekülerleşme dinin etkisini azaltmış ancak geçmişte olduğundan farklılaşmasına rağmen din kimliklerin oluşumunda ve dönüşümünde etkili bir faktör olmaya devam etmektedir.

3.2. Aile ve Akrabalık İlişkileri

Kişinin kimlik tercihlerine ve gelişimine etki eden ilk ve en önemli kurumlardan biri ailedir. Bu çerçevede aile, insanların yaşamlarını idame ettirecekleri ve kimlik oluşumlarını oluşturacakları ilk sosyal çevre olarak tanımlanabilir (Dikeçligil, 2012, s. 24; Turğut, 2017, s. 94). Aile ve akrabalık ilişkileri her dönemde kimlikler üzerinde etkili olmuştur. Bununla birlikte geleneksel dönemde ailenin daha baskın bir kurum olarak insanın hayatında etkili olması kimlikler üzerinde de diğer kurum ve faktörlere göre daha belirleyici konumda olduğunu göstermektedir.

İnsan, dünyaya gelmesiyle birlikte yaşamında yer alan öteki kişilerce korunarak eğitim almaya başlar. Bu çerçevede kimliğin inşası aile merkezli başlayarak, arkadaş, dini inanç, kültürel yapı, tarih, gelenek içinde yoğrulan sosyal yaşamda biçimlendiği söylenebilir (Browne, 2012). Bireyin içine doğduğu aileden kaynaklı kimliklenme süreci verili kimlik türlerine örnek gösterilebilir. Başka bir ifadeyle aileden gelen kimlikler birey için hazır haldedir (İnaç, 2014).

Geleneksel dönemlerde üretimde önemli yeri olan aile aynı zamanda sosyal yapının şekillenmesi ve korunmasında temel bir işleve sahiptir (Turğut, 2017, s. 102). Yine Kongar’a göre aile, “ekonomik işlevinin yanı sıra üyelerine prestij sağlama, eğitim, koruyuculuk gibi işlevlere de sahiptir” (1991, s. 66). Bu noktada ailenin akrabalar arasında yardımlaşma ve dayanışma ilişkilerinin geliştirilmesini sağladığı söylenebilir. Bu bağlamda geleneksel dönemde ekonomik faaliyetlerin özellikle kırsal bölgelerde bütün aile şeklinde yapılıyor

olduğunu göz önüne aldığımızda ailenin kişinin kimlik oluşum sürecindeki etkisini daha iyi kavrayabiliriz. Başka deyişle geleneksel dönemdeki en belirgin ekonomik faaliyet olarak tarım ve hayvancılık gibi işler aile fertleri içindeki iş bölümü şeklinde yapılmaktadır.

Ailenin geleneksel dönemlerde kişinin meslek seçimi konusunda da etkili olduğunu söylemek gerekir. Özdalga (2019)'nın belirttiği gibi “çocukların seçecekleri meslekte ailenin verdiği sorumluluklar, ilgi, sevgi ihtiyacını karşılama, beceri alanlarını geliştirme” ve değerler önemli olmaktadır. Özellikle geleneksel dönemde aile bağlarının güçlü olması sebebiyle anne veya babanın çocuğun meslek seçiminde rol model etkisi yapması muhtemeldir. Geleneksel dönem çerçevesinde ailenin kimlik oluşum sürecindeki etkisi bağlamında diğer önemli bir husus, din ve aile ilişkisidir. Yeryüzünde insan topluluklarınca sahiplenilen birçok inanç ve din bulunmaktadır. Turğut (2017, s. 97-98)'un ifade ettiği gibi “gerek toplumsal şartların doğal sonucu olarak, insanlar tarafından oluşturulan ve büyük çoğunlukla ilkel toplumlarda karşımıza çıkan beşeri dinler; gerekse de kaynağı itibarıyla ilahi bir kaynağa dayanan semavi dinler olsun hepsi aileye büyük önem vermişlerdir.” Aileye dinler tarafından verilen önemin altında ailenin toplumun devamlılığını sağlama işlevi yanında kimliğin inşa edilmesi ve aktarılması işlevleri yatmaktadır. Diğer yandan özellikle geleneksel dönemde aile, “dini toplumsallaşma”nın da merkezinde yer almaktadır. İnsanın dini değer ve pratiklerle ilk tanıştığı kurum içine doğduğu ailedir. Dini değerler ilk olarak aileden bireye hazır halde aktarılır. Subaşı'ya göre “aile din ile birey arasındaki irtibatı sağlayan en önemli iletişim kanallarından biri sayılmaktadır. Bu hat, büyük dinsel organizasyonlara kuşaklar boyu yeni üyeler kazandırmanın devamlılığını da temin etmektedir” (2014, s. 102). Bu çerçevede dini kimlikler aile aracılığıyla devamlılık şansı da bulmaktadır.

Son tahlilde geleneksel dönemin en belirgin kimliklenme kurumlarından biri ailedir. Aile geleneğin savunucusu ve dini değer ve kimliklerin aktarımı gibi şekillerde insanın kimlik edinmesinde önemli görevler üstlenmektedir. Ailenin kimlik oluşum süreçlerinde tarihsel süreçte geçirdiği dönüşümlerle birlikte etkisi de farklılaşmaktadır. Bununla birlikte yapısı ve etkileri farklılaşsa da ailenin ortadan kalkacağını ve kimlikleri etkilemeyeceğini düşünmek mümkün gözükmemektedir.

3.3. Etnisite

Kimlikleri etkilemesi bağlamında kullandığımız etnisite kavramı yaygınlıkla modern dönemin karşımıza çıkardığı bir olgudur. Kavram 19.yüzyılda ırksal anlamlar da kazanmıştır. Bununla birlikte günümüzde sadece ırksal değil ortaklaşılın geçmiş, konuşulan dil, kültür ve inanç gibi değerler etrafında birleşen insanları tarif etmekte de kullanılmaktadır. Başka bir ifadeyle

etnisistede biyolojik farklılık, mutlak aranan bir unsur değildir (Erkal, 2001, s. 2). Akademik olarak ilk kez Amerikalı bilim insanı David Reisman tarafından kullanılan etnisite kavramı, 19. yüzyıla kadar Hıristiyanlar tarafından kendi inancına sahip olmayanlara yönelik kullanılan bir terim olmaktan çıkmış, sosyal ve siyasi alanda etkili bir düşünceye; tüm insanlığın eşit olmadığı ve farklı kapasiteleri bulunduğu fikrine katkılar yapmıştır (Nişancı & Işık, 2012, s. 210-211).

Etnik kimlik, etnisite ile doğrudan ilişkili şekilde ve kimliğin inşa süreci şeklinde ele almak gerekir. Etnik kimliğin bir inşa olarak ele alınmasındaki ana faktör, kavramın kimlik tanımlamasında modern bir olguya karşılık gelmesindedir. Modern bir olgu olarak etnisitenin kullanılmasında, göç ve göçmenlik durumları gibi dünya üzerindeki özellikle azınlıkların yaşadığı bazı olumsuz olaylar etkili olmuştur. Dünya genelinde gözlenen ve bölgesel düzeyde ortaya çıkan, sonrasında ise öteki ulusları da etkileyen ve “etnik temizlik” olarak da isimlendirilen süreç, “etnik” ve “etnisite” kavramlarına sosyal bilimlerde kimlik bağlamında daha çok atıf yapılmasına yol açmıştır. Bu nedenlerle etnisite kavramı siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel nedenlerden dolayı, kimlik ile birlikte kullanılabilir hale gelirken, aynı zamanda da kimlik açıklamalarında bir referans kaynağı olarak da görülmüştür (Yanık, 2003, s. 230).

Etnik temelli kimlik oluşumlarının modern ulus devletin başlangıçtaki şekillenişinde ve günümüzde parçalanmış devletlerde (Yugoslavya, Çekoslovakya ve SSCB vb.) kimliksel farklılıkların birlikteliğinde, gruplardaki dayanışmacılığı güçlendiren bir role sahip olduğu görülmektedir. Zira, gruplar içinde dayanışmayı oluşturan yönü ile birlikte düşünüldüğünde etnik kimlik, “ortak dil, ortak kadim inançlar ve ortak yaşam ritüelleri etrafında kendisini organize edebilmiş insan grubu” (Göka, 2006, s. 311) için anlamlı bir toplumsal, siyasi ve kültürel bir evren sunabilmektedir². Tüm bu nitelikleriyle beraber etnisiteyi, “doğuştan getirilen verili bir durum, bireylerin aidiyet duyguları ile kabul ettikleri, genetik yollarla nesiller arası sürekliliği sağlayan, ortak noktaları aynı dili, gelenekleri canlı tutan, topluluk oluşumunda temel olan ritüelleri eksen alan toplumsal organizasyon olarak tanımlayabiliriz. Etnisite, gelenek oluşumunda birincil rolü bulunan ortak bir ataya sahip olmayı, kökene ait mitolojileri ve paylaşılan bir tarihi içerir” (Göka 2006, s. 233). Kimlik, etnisite ve etnik kimlik

² Türkiye’de “etnisite” kavramı ile ulusallığın birbirinden farklı olduğu vurgusu ön plana çıkmaktadır. Andrews’a göre Cumhuriyetin temelinde yatan ilkeler, ilk yıllardan itibaren, Türk sözcüğünün etnik ve ulusal anlamda kullanımını birleştirmiş ve bu iki kullanım arasında net bir ayrım koymamış ve bu belirsizlikten kaynaklanan yanlış anlamaları da görmezden gelmiştir (1992, s. 10).

tanımlamalarındaki ortak yön, kolektiflik ve bir topluluğa aidiyettir. Modern zamanların karşımıza çıkarttığı milliyetçilik sıralanan kavramlarla ortak bir yöne sahiptir. Çünkü dil ve din gibi kolektif yapılarla beslenmekte olan milliyetçilik hem de etnisite gibi ayırıcı vasfı ile bireyler üzerinde farklılık yaratma duygusunu oluşturabilmektedir (Abercrombie vd. 1994, s. 276).

Ulus-devletin ortaya çıkması noktasında kolektiflik duygusunun geliştirilmesi de etkindir. Çünkü ulus-devletin inşası, bir etnisitenin hakim hale getirilmesi, bu etnisiteyle bağlantılı olarak egemen bir kültürün diğer etnisiteler üzerinde etkili bir duruma getirilmesi süreçlerini kapsamaktadır. “Milliyetçilik”, bir ideoloji olarak grupların kendilerini bir ulus olarak tanımlamalarında özellikle de bağımsız ulusal bir devlet olarak tanımlamalarında oldukça yönlendirici bir özelliğe sahiptir (Kumar, 2006, s. 412). Ulus devlet de zaten modern devlet anlayışının en son halidir (Arslanel & Eryücel, 2011, s. 2). Modern bir olgu olarak milliyetçilik bağlamında kimlik, etnisitenin ulusal bir boyut kazanarak, siyasal ve kültürel biçimlenme ile doğru orantılı olarak bireylerin ve toplumsal hayatın temel unsuru olarak görülmektedir.

Son tahlilde kimliğin etnisite ile bağlantılı olarak gelişmesi ve sınıflandırılması önemli ölçüde modern zamanlarda görülmektedir. Başka bir ifadeyle geleneksel dönemlerde daha ziyade din, aile ve kabile gibi yapıların etkisiyle de kimlikler şekilleniyorsa da etnisite kavramı dolayımında kimliğin oluşumu modern dönemlerde karşımıza çıkmaktadır.

3.4. Cinsiyet

Geleneksel dönemde cinsiyet kimlik oluşum süreçlerinde önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Modern öncesi dönemlere ilişkin cinsiyetin kimlik ve statü oluşum süreçlerindeki etkisini en belirgin şekilde ekonomik faaliyetler konusunda gözlemleyebiliriz. Kesinlikten uzak varsayımlara sahip olunan ilkel dönem topluluklardaki insanlar, avcı-toplayıcı faaliyetlerle hayatlarını sürdürmüşlerdir. Bu dönem toplulukların çoğunlukla erkeklerin avcılık, kadınların ise yiyecekleri toplayarak yaşadığı, cinsiyetin görevlerin paylaşımında belirleyici olduğu görülmektedir (Marshall, 1999, s. 47-48).

İş paylaşımının biçimlenişinde kadın-erkek arasındaki farklı fiziksel niteliklerin yanında kadındaki doğurganlık niteliği de belirleyicidir. Çocukların bakımı ve büyütülmesi sebebiyle kadınlar daha ziyade evde veya evin yakınlarında yapılabilen toplayıcılık faaliyetlerinde çalışmışlardır. Bu dönemde toplulukların sade ve modern toplumla kıyaslanamayacak derecede basitleştirilmiş bir yaşamları olduğu ve bunda ailesel bağların oldukça güçlü olduğu

ifade edilmektedir (Can, 2013, s. 74). Bu bağlamda geleneksel dönemde kadınların ekonomik faaliyetler noktasında erkeklere kıyasla daha az yer almakta oldukları söylenebilir. Yaşamlarının büyük bölümünü gündelik gereksinimlerin giderilmesine çalışılan bu dönem toplulukları için insanlar tarafından gerçekleştirilen faaliyetler onların statü ve rollerini de belirlemiştir (Aydın, 2011, s. 41; Marshall, 1999, s. 22). Bu durum cinsiyetin toplumdaki kadın ve erkekler açısından bir kimlik belirleyicisi olduğunu göstermektedir.

Avcı-toplayıcı topluluklar tarihsel olarak uzun bir zaman diliminde yaşarlarken tarımsal dönüşümle birlikte büyük eşiği geride bıraktılar. Tarımsal faaliyetlerde kullanılmak üzere toprakların ıslah edilmesi, sürülmesi ve hayvanların evcilleştirilmesi süreciyle birlikte yerleşik yaşama başlanmıştır. Yaşanan bu süreç üretimde toprağın rolünü arttırmış ve mülkiyet kavramının gelişmesi sağlanmıştır. Bu dönem ailenin sistemli iş paylaşımının gerçekleştiği bir üretim ve tüketim birimi olarak karşımıza çıkmasının da başlangıcıdır. Hem kadınlar hem de çocuklar üretim sürecine katılmıştır. Toprağa bağlı üretim süreci, ailenin biçimlenişinde belirgin rol oynamıştır. Geniş aile tipi, arazilerin alansal büyüklüğü ve kullanım yöntemleriyle birlikte çocuklar da arazilerin işleme sürecine katılmalarını gerektirdiğinden olağan hale gelmiştir (Giddens, 2010, s. 121-122). Öte yandan tarım toplumlarında oransal olarak çekirdek aile tipi geniş aileye göre daha yaygın görülmektedir. Bunun nedeni kırsalda yaşayan herkesin elinde aynı oranda toprağın bulunmaması ve kentte yaşayanların küçük zanaatkârlık işlerinde faaliyet göstermesidir.

Tarımda yaşanan dönüşümle, görece göçebe yaşayışın yerini yerleşik duruma bırakması, sosyal hayatta statü ve rollerde değişimleri de beraberinde getirmiştir. Yerleşik hayatın yaygınlaşmasıyla tarımda erkek eliyle araçların geliştirilmesi kadının tarımdaki etkinliğinin erkeğe nazaran azalmasını sağlamıştır (Can, 2013, s. 75). Tarımsal faaliyetlerdeki emek ihtiyacının farklılaşmasıyla kadının azalan rolü ile birlikte elde edilen tarım ürünlerinin fazlasının artı değer şeklinde erkek tarafından el konulmasıyla sonuçlanmıştır. Kadının üretimde azalan statü ve rolü toplumsal yapıda ataerkil bir yapı oluşturarak erkeğin güç hiyerarşisinde üstlere çıkmasını sağlamıştır. Kadın da hane içinde veya haneye yakın yerlerde üretimde yer tutmuştur.

Bazı sosyal bilimcilere göre kadın-erkek kimlik ayrışması iş bölümünün yaygınlaşmasıyla başlamaktadır. Tan, “Kadın'ın Ekonomik Yaşamı ve Eğitimi” isimli çalışmada, “metallerin bulunuşu, hayvanların yetiştirilmesi, dokumacılığın ve tarla kültürünün gelişimi sonucu çıkan artı değer aile mülkiyetine geçişi ile erkeğin ve kadının rolleri değişerek statüleri arasındaki

eşitlik bozulmuştur” (1979, s. 165) demektedir. Bu görüşe göre “oluşan yeni süreçte erkekler, sürülere, silahlara, tutsaklara ve ürünlere sahipken kadınların doğum, çocuk bakımı vs. nedenlerle eve, ev içi işlere” kapanmaktadır (Vatandaş, 2011, s. 35). Bu durum daha ziyade kadın ve erkek rollerinin ayrışmasıyla biçimlenmektedir.

Tarımın hakim üretim sektörü olduğu geleneksel toplum yapısında çocuk, soyda devamlılık oluşturmanın sembolü ve ebeveyn için toplumsal statü ve itibar kaynağı olarak görülmektedir. Bunun yanında çocuklar tarımsal üretim için emek kaynağı olarak görülmektedir (Özyurt, 2005, s. 171). Çocuklar bugünün kavrayışından çok farklı şekilde “küçük yetişkin”ler olarak görülmekte ve mevcut üretim düzeninde aile çiftliğinde aldıkları eğitim ve kazandıkları deneyimlerle iş yaşamına girmektedirler. Uzun olmayan bu eğitim ve deneyim kazanma sürecinden sonra yetişkinler arasına katılmaktadır. Sözkonusu dönemlerde çocuklarla ilgili algılamayı bedensel disiplini öne çıkaran, cinsiyete dayalı statü ve rolleri işaret eden giyim-kuşam tarzlarından da izlemek de mümkündür (Öztan, 2004, s. 14-15). Geleneksel dönem özelliklerinin günümüzde de gözlemlenebildiği Doğu ve Güneydoğu gibi bölgelerimizde kadına mirastan erkeklere göre ya hiç pay verilmemesi ya da daha az pay verilmesi örneğinde (Çukurova, 2007, s. 55) olduğu gibi cinsiyet insanın kimliklerini ve sosyoekonomik statülerini doğrudan etkilemektedir.

Kadın ve erkek arasındaki kimlikler toplumsal değer yargıları ile yakından ilişkilidir. Vatandaş (2007), ülkemizde insanların cinsiyetler noktasında tutum ve düşüncelerinin kapsamını, oluşan tutum ve düşüncelerin cinsiyete ilişkin rollerin biçimlenmesine ve bireyler arasında cinsiyetlere dayalı ayrışmanın yansımalarını incelemeye çalışmıştır. Araştırmada bazı mesleklerin hem kadınlar hem de erkekler nezdinde cinsiyete göre dağıldığı vurgulanmaktadır. Araştırma bulgularına göre kadın ve erkek arasındaki en belirgin kimlik ve statü farklılaşması meslekler noktasında görülmektedir.

Araştırmanın bulgularından hareketle katılımcıların büyük çoğunluğu için en kadınsı mesleğin gündelikçilik- temizlikçilik (kadın katılımcılar %93; erkek katılımcılar %97), sekreterlik (kadın katılımcılar %91; erkek katılımcılar %96) ve hemşirelik (kadın katılımcılar %86; erkek katılımcılar %91) şeklinde tespit edilmiştir. Ayrıca kadınlar açısından “kasiyerlik” de “kadınsı” bulunan mesleklerden kabul edilmiştir. Buna karşılık katılımcılar amelelik (kadın katılımcılar %93, erkek katılımcılar % 97), politikacı, şoförlük, muhtarlık, müftülük, askerlik, polislik, bekçilik ve tüccarlık gibi meslekleri “erkeksi” görmektedirler. Araştırma sonuçlarına göre kadınlar, fiziksel güçle yapılan ve çeşitli sebeplerle evden uzak kalmayı zorunlu kılan meslekleri erkeklere özgü bulmaktadırlar. Araştırmaya göre kadınlar, “avukatlık”,

“doktorluk”, “hâkimlik-savcılık”, “diş hekimliği”, “mimarlık”, “inşaat mühendisliği”, “makine mühendisliği”, “bilgisayar programcılığı”, “eczacılık”, “öğretmenlik”, “akademisyenlik” ve “yazarlığı” hem erkeklerin hem de kadınların yapabileceği meslekler olarak değerlendirilmektedirler (Vatandaş, 2007, s. 43-44). Kimliklerin cinsiyet temelinde farklılaşması tarihsel süreç içerisinde değişkenlik göstermekle birlikte, geleneklerin kimlikler üzerinde etkilerinin görece zayıflamaya başladığı modern zamanlarda bir yandan da kadın hak mücadeleleri sayesinde kadınlar lehine meslekler örneğinde olduğu gibi değişimler olmaktadır.

3.5. İdeolojiler

Günümüzdeki anlamıyla temelleri Aydınlanma döneminde atılan ideolojiler, dünyayı anlam verme ve bireylerin kimlik inşa etme araçları olarak 19. ve 20. yüzyılın sosyal, ekonomik ve politik biçimlenişinde önemli roller üstlenmişlerdir (Örs, 2011, s. 1). İdeolojiler daha ziyade modern zamanlara içinde ortaya çıkıp özellikle siyasi ve sosyoekonomik kimliklerin oluşumunda önemli bir zemin oluşturmaktadır. Bu anlamda kavram olarak ideoloji görece yenidir. Modern ideolojilerin çoğunluğu Aydınlanma dönemi ve sonrasında kendilerine yer açmışlardır. İdeolojiler, Avrupa’da geleneğin ve onun ayrılmaz parçası olan dine ait olan kavramsallaştırmaların sorgudan geçirildiği ve toplumdaki etkisinin görece erozyona uğradığı zamanlara karşılık gelmektedir. Canatan (2017, s. 2)’in da belirttiği gibi “ideoloji, dine alternatif olarak ve onun yerine geçmek isteyen bir düşünce sistemi olarak ortaya çıkmıştır”. Bu bağlamda ideolojinin kimlikleri etkilemesinin büyük oranda modern zamanların ürünü olduğu söylenebilir.

İçinde dünyayı belli bir çerçevede anlamlandırmayı barındıran ideoloji, yaşanılan dünyaya ilişkin nesnel bilgilendirmeyi de içerir. Örs (2011, s. 2)’e göre “toplumsal gerçeklik, yalnız haliyle, insanlar için oldukça karmaşıktır”. İnsan için sözü edilen gerçekliği kavrama, açıklama, sebep ve sonuç ilişkisi oluşturması; olasılıklar arasında yönelimini oluşturması her zaman mümkün ve kolay olmamaktadır. Uzun dönemler, gelenek ve geleneğin önemli bir parçası olan inançlar/ dinler; insanın varoluşuna, doğa/ yaratıcı/ toplum ve iktidar ilişkilerine dönük yanıtları hazır ve sorgulanamaz şekilde insanlara vermiştir. Bu çerçevede sosyopolitik düzenin sunulduğu haliyle devam etmesi gerektiği yönündeki inanç pekişmiştir. Modernliğin beraberinde getirdiği “bilgi” algısının çıktılarında ideoloji(ler) de bir yönüyle sosyal ve politik gerçekliğin anlaşılmasını kolaylaştırıcı birer araç işlevi görmüştür. İşte bu manada

ideolojinin kişiye seçenekler sunması, yol göstermesi ve tercih yapmasını sağlaması onun kimlik oluşturma özelliğinden kaynaklanmaktadır.

Bugün ideoloji, daha ziyade “toplumsal bir grubun kendine özgü yanını ortaya koyduğu, başkalarından ayrıldığı, hatta başkalarıyla ters düştüğü ortak tasavvurların bütünü” (Lasierre, 1991) olarak ifade edilmektedir. İnançlar, İmajlar, semboller, bilgi vs. ideoloji sayesinde topluluk mensuplarından her biri aynı gruba aidiyet, diğerlerinden de farklı olduğunun bilincine varmaktadır (Canatan, 2017, s. 8). Bu çerçevede ideoloji bir açıdan toplumu bütünleştirici bir yapıştırıcı, diğer açıdan da farklılaştırıcı bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca her yeni ideoloji, yerleşik bir toplumda “bölücü” bir işlev de görebilir. Bu nedenle ideolojiler toplumda yeni kimliklerin oluşumuna zemin de hazırlarlar.

Modern dönemde önemli bir kimlik belirleyicisi olan ideolojilerin modernliğin dönüşümü veya yaygınlıkla kullanılan ifadeyle postmodernizm sürecinde nasıl bir seyir izlediği de önemlidir. İdeolojilerin 19. yüzyıldan itibaren yayılmaya başlaması, ideoloji ile toplumsal değişim arasındaki ilişkiye işaret etmektedir. Örs (2011, s. 7)’e göre 1950’li yıllardan itibaren “ideolojilerin sonu” olarak genel bir adlandırma ile anılan ama içinde bütün bu değişim süreçlerinin insan düşüncesine yansımalarını ifade eden akımın temelde, gelişmiş ülkelerde sanayileşme ile beraber üretimin artması ve adil paylaşımın bir sonucu olarak ulusal refah düzeyinin artmasıyla sınıflar arası farklılıkların giderek azalması ideolojik farklılıkların azaldığı görüşüne dayanmaktadır. S. M. Lipset ve Daniel Bell’in başını çektiği bu tezin destekçilerine göre özellikle Batı’da, 2. Dünya Savaşı’ndan sonra sanayileşme ve ekonomik gelişme ve sosyal devlet anlayışının gelişimiyle, bu toplumlardaki sınıfsal çatışmalar asgariye inmiştir. Bir zamanlar ideolojik olarak algılanan ekonomik planlama, işçi örgütlenmeleri gibi konular, teknik birer konu olarak algılanmaya başlamıştır. İdeolojik olarak uçlarda bulunan ideolojiler giderek birbirlerine yakınlaşmış hatta benzeşme eğilimine girmiştir. Kısaca bu çatışmalar ideolojilerin doğuran siyasal, toplumsal ve ekonomik nedenlerin ortadan kalkması ile sona ermiştir (Örs, 2011, s. 8). Bu gibi nedenlerle 1950’li yıllardan sonra Batı toplumlarında yeni bir döneme girildiğinden, bu dönemin “sanayi sonrası”, “post-modern”, “tarih-sonrası”, “bilgi toplumu” gibi adlarla adlandırmış ve bu toplum modelinde esnek üretim ve özellikle iletişim ve enformasyonda teknolojik gelişimden sıkça bahsedilmeye başlanmıştır (Yıldız, 2015). Bu bağlamda değişen şartlarla birlikte kimliklerin de dönüşümüne tanıklık edilmektedir.

“Post-modernizm” veya “post-modern durum” olarak adlandırılan bu gelişme, aynı zamanda “küreselleşme” olarak adlandırılan bir gelişme ile paralel ilerleyen bir süreci de içinde

barındırır. Bazılarına göre, bu “yeni” durum dünyadaki pek çok toplumun topyekûn yaşadığı bir süreçtir. Küreselleşme bu sürecin ekonomik ve teknolojik boyutunu, postmodernizm ise toplumsal ve kültürel boyutunu anlatmaktadır. Bu iki boyut iç içe geçmiştir ve birbirinden ayırmak oldukça güçtür. Bu sürecin en önemli etkisi, insan yaşamının bütün boyutları üzerinde yarattığı etkidir. Teknolojinin gelişime paralel olarak toplumlararası iletişimin giderek artmasının da etkisiyle kapitalist üretim ve yaşam biçimi tüm dünyaya yayılmış ve bu yaşam biçiminin değerleri olan “demokrasi”, “insan hakları”, “sivil toplum”, “yerellik”, “yerel kimlik”, “çokkültürlülük” gibi kavram ve değerler diğer toplumlar tarafından evrensel değerler olarak kabul edilmeye başlanmıştır (Tüzen, 2008, s. 146-155).

İdeolojiler kimlikleri oluşturan, var olan kimlikleri dönüştüren ve kendisi de ekonomik, sosyal ve kültürel yapılardan etkilenen modern zamanların ürünü olgulardır. İnsan ve topluluklar ideolojik farklılıklar üzerinden kimliksel ayrışmalar oluştururlar. İdeolojik benzersizlikler hem kendi kimliğini hem de ötekini kimliğini tarif etmek için kullanılır.

3.6. Meslekler ve Çalışma Biçimleri

İnsanın gerek verili gerekse de kazanılmış kimlikleri iş ve mesleki faaliyetlerinden etkilenmektedir. Kişinin sosyoekonomik statü durumunu belirleyen iş veya mesleki faaliyetleri var olan kimliklerini geliştirme veya yeni kimlikler edinmesini sağlar. Farklı meslekler insanların birbirinden farklı kimlikler oluşturmalarını da beraberinde getirmektedir. Uca (2020), “Bankacı ve Tır Şoförü” örneğinden hareketle meslekleri karşılaştırdığı çalışmada birbirinden farklı meslekler üzerinden mesleklerin insanların değer dünyalarının oluşumunu belirlediğini ifade etmektedir. Bu bağlamda mesleklerin insanlar için yaşam rutinlerinde tutum ve davranışlarını, ekonomik ve ailesel ilişki hallerini ve sosyokültürel konumlanmalarını etkilemekte olduğu savlanabilmektedir. Mesleki anlamda belirleyici faktörler değerler silsilesi içinde değerlendirildiğinde ayrı ayrı meslekleri olan kişilerin sahiplendikleri değerlerin de farklılaştığı ve nihayetinde bu durumun kimlik oluşumlarında önemli oranda belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan her meslek, mesleği icra eden kişiye piyasa içinde konum, kazanç, prestij, toplumsal ün, belirli bir yaratıcılık potansiyeli ve ulusal değer de sağlamaktadır. Bu bağlamda insanların bazan doğrudan kimliğini oluşturan bazan da var olan kimliklerini etkileyen önemli bir olgu olarak “çalışma ve iş” kavramlarına tarihsel süreç içerisinde bakmak yararlı olacaktır.

Üretim ilişkileri içerisindeki konumu ve yaşam şartları kötüleşen işçilerin yeni kuşakları daha iyi yaşam için zihin emeği üreten mesleklere yönelmeye başlamıştır. Özellikle 2000’li yıllardan sonra kas gücü yerine zihin gücü kullanan, kirli tulum giymek yerine temiz koşullarda modern elbiseler ile yapılan mesleklere yönelim hızlanmıştır (Uca, 2020, s. 5). “Günümüzde mesleklerin itibarını belirleyen önemli etkenlerden birisi de ilgili mesleğin kirli veya temiz bir işi icra edip etmediğidir” (Sunar & Kaya, 2018, s. 43). İşçi sınıfının örgütlü mücadelesi ile elde ettiği kazanımlar (eğitim, izin, sağlık vb.) kuşaklar geçtikçe daha iyi, beyaz yakalı, orta sınıf mesleğe sahip torunların varlığına neden olmuştur. “Avrupa işgücü anketi verilerine göre, OECD ülkelerinde ortalama olarak genç yetişkinlerin yaklaşık % 50’si ebeveynleri ile aynı eğitim düzeyine sahipken, % 37 kadarı ebeveynlerine kıyasla daha eğitilmiştir” (Aslankurt, 2013). Yaşanan bu gelişmeler işçi sınıfı üyelerinin kendi çocuklarını iyi bir meslek sahibi yapmaya çalışan insanların varlığının artmasına neden olmuştur.

Günümüzde meslekler işçi sınıfı, özel teşebbüs ve devlet arasındaki ilişkinin kesiştiği noktaların en önemlilerinden biri haline gelmiştir. Karşılıklı uzlaşmayı ve kabul edilmiş meşru sınırları belirleyen meslekler, bireyin gündelik hayatında devletle ve diğer insanlarla kurduğu ilişkiyi belirleyecek kadar merkezdedir. Çalışma biçimleri ve mesleki faaliyetlerimiz aynı sektör veya işkolunda olanlarla bir araya gelerek örgütlü şekilde birliktelikler ve kolektif kimlikler oluşturmamızı beraberinde getirmektedir. Cumhuriyet öncesi dönemde ahilik kurumu ve loncalar; modern dönemlerde sendikalar, meslek odaları ve esnafların oluşturdukları birlikler buna en belirgin örneklerdir. Özellikle Osmanlı döneminde Lonca Teşkilatı ve Ahilik sosyoekonomik ve kültürel faydaları ile belirginleşmiş toplumsal kurumlardır. Bunların ayırıcı özellikleri birbirinden farklı topluluklardan insanların biraraya gelerek oluşturdukları yapılar olmalarıdır (Akbaş vd., 2018, s. 196-197).

Modernleşme süreciyle birlikte sanayileşmenin gelişmesi ve yeni yeni meslek ve iş kollarının ortaya çıkması ahilik ve loncaların yerini meslek odaları ve meslek birlikleri gibi yapılara bırakmıştır (Çaha, 2011, s. 213-214). Bu çerçevede modernleşme süreçleri ve sanayileşmenin gelişmesi ile birlikte bu mesleki organizasyonlar üyeleri için birer kimlik oluşturucu etkiye bulunmuşlardır. Avukat, mühendis veya ziraatla uğraşan insanlar gibi aynı meslekten olanlar bir araya gelerek kolektif kimlikler oluşturmuşlardır. Başka bir ifadeyle aynı meslekten olanların ortak çıkar ve beklentileri için bir araya gelmeleri ortak bir kimlik oluşturmalarını da beraberinde getirmiştir.

Tarihsel süreç içerisinde meslekler ve kimlik arasındaki ilişkide belirtilmesi gereken bir husus, cinsiyet bağlamında mesleklerin geçirdiği dönüşümdür. Geleneksel dönemde kadınlar

daha ziyade ev işleri ile tarım ve hayvancılığın belli kısımlarında çalışırken modernleşme süreci kadının sanayi ve hizmet sektörüne daha yaygın bir şekilde katılımını da beraberinde getirmiştir. Örneğin Türkiye'deki diğer sektörler düşünüldüğünde, içindeki kadın ve erkek çalışan dağılımının birbirine en yakın oranda seyreden sektörlerden biri olarak kabul edilebilecek olan sağlık sektörü tüm kamu ve özel sağlık sektörü çalışanlarının % 41,2'si kadın iken, bu oran % 58,8 erkek çalışan oranına oldukça yakın bir seviyede gözlemlenmektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2017, s. 29).

Geleneksel dönemden modern zamanlara sosyal ve ekonomik hayatta meydana gelen değişimler meslekleri farklılaştırmıştır. Ayrıca değişen meslek ve iş kolları aynı mesleki faaliyeti gösteren insanların bir araya gelerek oluşturdukları mesleki örgütlenmelerini de dönüştürmüştür. İnsanların meslekleri ekonomik durumları ve eğitimleri ile yakından ilişkilidir. Başka bir ifadeyle örneğin doktor olan biri yüksek eğitilmiş olması gerekirken, manav işletmecisinin herhangi bir eğitim alması gerekmez. Öte yandan cinsiyetler ve meslekler arasında da fiilen yadsınamaz bir ilişki durumu sözkonusudur. Örneğin bazı meslekler (ebelik, hemşirelik gibi) kadınlarla özdeşleşmişken bazı meslekler (madencilik, ağır vasıta şoförlüğü gibi) erkeklerle özdeşleşmiş haldedir. Yine geçmişten modern zamanlara gelindiğinde kadınların iş ve meslek hayatındaki oranı artmakla birlikte işgücünde halen erkeklerin oranı daha fazladır.

İş ve mesleki faaliyetlerin kimliklerimiz üzerinde etkisi yadsınamazdır. Bununla birlikte bazı mesleklerin yüksek eğitim gerektirip gerektirmemesi gibi nedenlerle kimliklerimize etkisi farklılaşmaktadır. Örneğin duvar ustası birinin işinin kimliğine etkisi ile doktor olan birinin kimliğine etkisi farklı olmaktadır. Aynı şekilde tarım ve hayvancılıkla uğraşan birinin işi ile avukat olan birinin durumu da önceki örneğe benzer şekilde mesleğin kimliksel etkisi farklı olacaktır. Modern zamanlar için mesleğin kimliğe etkisinin geleneksel dönemlere kıyasla daha fazla olduğu çalışmamızın varsayımlarındadır. Başka deyişle modernleşme süreci mesleki faaliyetlerin daha profesyonel yollarla ve eğitimini alarak yapılmasını beraberinde getirmekte ve bu durum kimliklerimizin mesleklerimizden daha fazla etkilenmesini sağlamaktadır.

3.7. Eğitim ve Yerleşim Yeri

Gelenek ve modernlik bağlamında kimlikleri etkileyen kurum faktörler önceki başlıklarda din, aile, etnisite, cinsiyet, ideoloji ve meslek şeklinde ayrıntılı olarak açıklanmaya çalışıldı.

Ancak bunlar dışında kişilerin eğitim durumu, yaşı ve yaşadığı yer gibi bazı sosyoekonomik faktörler de geleneksel ve modernleşme sürecinde farklılaşarak kimlikleri etkilemektedirler.

Eğitim insanların kimlik edinme sürecinde en önemli faktörlerden biridir. Çünkü ailede başlayan kimlik oluşumu eğitim kurumları ile hem daha sistematik hem de daha geniş bir çeşitliliğe evrilmektedir. Kimliklerin oluşumunda etkili faktörler genellikle birbirleriyle ilişkilidir. Bu çerçevede örneğin eğitim sisteminde meydana gelen dönüşümler ve okullaşma oranının değişmesi belirli yaşlarda eğitim gören kişilerin kimlik inşa süreçlerini de etkiler. Benzer şekilde yerleşim yeri faktörü de değiştikçe yaşlara göre oluşan kimlik süreçleri de etkilenmektedir. Dolayısıyla kentleşme oranının değişmesine paralel olarak insanların yaş ve eğitim süreçlerinde kimliklenmeleri de farklılaşmaktadır. Geleneksel dönemden modern zamanlara geçişle birlikte yaş, eğitim ve yerleşim yeri gibi faktörlerde birbirleriyle ilişkili şekilde meydana gelen dönüşümler kimliklerin oluşumlarını da etkilemektedir.

Eğitim, bilgi düzeyinin geliştirilerek, öğrenmenin ve bu şekilde toplumsal ilerleme ve gelişmenin sağlanmasının, gelişmiş refah toplumları seviyesinde yer edinmenin temelini oluşturur. Eğitimi, toplumsal düzen ve ihtiyaçlardan bağımsız görmemek gerekir. Toplumlar sürekli değişim içinde olan hayat şartlarına uyumlu şekilde eğitim-öğretim süreçlerini geliştirerek ve mevcut olanları yenilemektedirler (Duman, 1991). Kimlik oluşumunda önemli etkisi olan eğitim ülkelerin sosyal, siyasal ve ekonomik durumlarından da etkilenmektedir. Bu bağlamda Özyılmaz (2013)'a göre "bir ülkede demokratik ve insan haklarına uygun bir siyasal ve toplumsal sistem kurup geliştirmenin yolu da yine eğitimden geçer." Bu çerçevede sosyal ve siyasal olarak gelişen ülkelerin eğitimi de geleneksel dönemden modern dönemlere geçişle birlikte farklılaşmaktadır (Ergen, 2001). Eğitim, genel olarak birey için her yaşta devamlılık gösterir. İnsanlar, eğitim-öğretim kurumları aracılığıyla yakın/ uzak çevreleriyle etkileşim içerisinde sosyalleşmekte, bilgilenmekte ve beceriler edinmektedir. Bu çerçevede yeni kimlikler geliştirmekte ve var olanları dönüştürmektedirler (Şişman, 2002).

Eğitimin kimlikler üzerindeki etkisi modern dönemde geleneksel dönem ve toplumsal yapılara kıyasla daha belirgindir. Sosyal, ekonomik ve siyasal yapının gelişmesine paralel şekilde eğitim de insanların kimlik ve statülerini daha fazla etkilemektedir. Öte yandan modernleşmeyle birlikte eğitilmiş insan oranının artması ile kimlikler de farklılaşmaktadır. Yapılan çeşitli araştırmalar eğitim biçim ve düzeyinin insanların kimlik tercihlerini etkilediğini göstermektedir (Keskin, 2018; Muştı, 1999). Kimliklerin oluşumunda önemli bir diğer sosyoekonomik faktör de yerleşim yeridir. Geleneksel dönemden modern dönemlere geçişle kentsel nüfus kırsal yerlere göre artmaktadır. Kırsaldan kentlere yapılan göçlerle

birlikte ekonomik, sosyal ve siyasal değişkenler çeşitlenmekte ve bunların kimlikleri etkileme ihtimali artmaktadır.

SONUÇ

İnsan ve toplulukların fiziksel veya manevi değerleri, dünya görüşleri, cinsiyetleri, sahip oldukları veya itibar ettikleri inanç normları veya inançsızlıkları, konuştukları dil, yaşadıkları coğrafya, doğuştan getirdikleri özellikleri, yaş ve meslekleri, gelir ve eğitim düzeyleri, içine doğdukları veya edindikleri kültürler, ideolojik aidiyetleri, kimliklerini belirleyen faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Belirtilen bu faktörler kendi başlarına değil bazı araçlar ve kurumlar yoluyla; sosyokültürel bir çerçeve içinde birey ve topluluklara kimlik oluşturma yolu açarlar.

Bireyin tanımlanmasını ve sosyalleşmesinde önemli yer tutan kimlik, modern öncesi ve sonrası dönemlerde sosyokültürel anlamda bir var olma parametresi şeklinde işlev görmektedir. Bu anlamda sosyal hayat çerçevesinde değişen üretim ve tüketim biçimlerinde yaşanan dönüşümlere koşut olarak kimlikte de değişimler gerçekleşmektedir. Kimliklerde meydana gelen değişim ve dönüşümleri anlayabilmek bağlamında yaşanan tarihsel süreci de iyi anlamak gerekmektedir. Modernlik öncesi süreçte kimlik, çoğunlukla mensubu olunan sosyal gruplar ile (soy, kabile, aile gibi) özdeş kabul edilmektedir. Modernlikle birlikte üretilen bilgi, özgürlük ve bireyin öne çıkması ile “bireysellik” öne çıkarılmıştır. Sonuç olarak kimliğin birey referanslı tanımlanması bu süreçlerle birlikte belirginleşmiştir. Yaşanan işbölümü sayesinde sosyalleşen birey için kimlikler çoklu ve değişken hale gelmiştir. Sonuç itibarıyla modernlik kimliğin çoğunlukla birey tercihleri sayesinde oluşması şeklinde kendini göstermektedir.

Gelecekte, toplumların alacakları çok boyutlu haller ve birbirlerinden çokça etkilenen bileşenlerin varlığı göz önünde bulundurulduğunda birey ve toplulukların kimliklerini oluşturma ve yansıtma biçimleri daha da önemli olacaktır. Bu çerçevede siyasal örgütlenmelerin en güçlüsü olan devletler, referans aldıkları insan ve insan topluluklarının kimlik bağlamında çokkimlikliliklerini ve melez hallerini yansıttıkları ölçüde meşruiyet sağlayabileceklerdir. Kimliklerin yapay olarak değil kendi özgün doğalarından gelen yönelimleri dikkate alınarak serbestlik içinde var olmaları bugünün dünyasında toplumsal gelişimin sağlığı açısından önemlidir. Çalışmada nazarı dikkate alınan ve kimliklerin inşasında etkili faktörlerin, içinde bulunan zamana kadar insan ve toplulukların sosyolojik ve

tarihsellikleri içinde değişimler geçirdikleri ve nihayet ilerleyen zaman içerisinde yeni faktörlerin belirginleşeceğini de belirtmek gerekir.

Geleneksel ve modern kimliklerin geçmişten günümüze sosyoekonomik faktör ve kurumların etkisinde kaldığı ve kimliklerin ilk olarak aileden ve ailenin sahip olduğu değer ve normlar sayesinde biçimlendiği söylenebilir. Bununla birlikte birey ve bireylerden meydana gelen toplulukların eğitim, sosyal, siyasi ve ekonomik gruplar, mesleki örgütlenmeler aracılığıyla dini, milli ve diğer sosyoekonomik kimlikleri edindiği ve/veya mevcut kimliklerini dönüştürdüğü görülmektedir. Öte yandan gelenek ve modernleşme süreçlerinde şekillenen sosyoekonomik kimlikler kesin bir ayırım oluşturmamakta, geleneksel kimlikler günümüz dünyasında da bir şekilde modern yaşama eklenmekte ve varlıklarını sürdürmektedirler.

Çalışma kapsamında daha ziyade teorik olarak kimlik üzerindeki etkileri modernlik bağlamında irdelenen kurum ve faktörlerin yapılacak saha çalışmalarında, araştırmacılar için rehberlik etmesi de temenni edilmektedir. Yukarıda belirginleştirilmeye çalışılan şekliyle kimliğin ve kimliği etkileyen kurum ve faktörlerin farklı coğrafya ve/veya toplumlar için ne derece belirleyici oldukları ve aralarındaki ilişki düzeyi sahada yapılacak araştırmalar sayesinde daha da billurlaşacaktır.

KAYNAKÇA

- Abercrombie N., Hill S. & Turner B. S. (1994). *The penguin dictionary of sociology*. Penguin Books.
- Aka, A. (2010). Kimliğe teorik yaklaşımlar. *Cumhuriyet üniversitesi sosyal bilimler dergisi*, 34/1, 17-24. <http://dergi.cumhuriyet.edu.tr/>. Erişim Tarihi: 11.07.2020.
- Akbaş, H., Bozkurt, S. ve Yazıcı, K. (2018). Osmanlı devletinde lonca teşkilatı yapısı ve yönetim düşüncesi ile karşılaştırılması. *Muhasebe ve finans tarihi araştırmaları dergisi*, 165- 202, <https://dergipark.org.tr/>. Erişim Tarihi: 12.10.2020.
- Alperen, A. (2008). Türkiye’de kimlik arayışları ve islam. *Çukurova üniversitesi ilahiyat fakültesi dergisi (çüüfd)*, 59-80, <https://dergipark.org.tr/>, Erişim Tarihi: 10.08.2020.
- Andrews, P. A. (1992). Türkiye’de etnik gruplar (Çev. M. Küpüsoğlu). Ant Yayıncılık.
- Arslanel, M. N. & Eryücel, E. (2011). Modern devlet anlayışının felsefi temelleri. *Atatürk üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü dergisi*, 15(2), 1-20.
- Aslankurt, B. (2013). Eğitimde kuşaklararası hareketlilik-fırsat eşitliğinde Türkiye nerede?, Türkiye ekonomi politikaları araştırma vakfı.
- Aydın, M. (2011). Güncel kültürde temel kavramlar. Açılım Kitap.
- Badiou, A. (2006). Sonsuz düşünce (Çev. T. Birkan ve I. Ergüden). Metis Yayınları.
- Bauman, Z. (2006). Sosyolojik düşünmek (Çev. A. Yılmaz). Ayrıntı Yayınları.

- Bayart, J. F. (1999). Kimlik yanılması (Çev. M. Moralı). Metis Yayınları.
- Bell, D. (2013). İdeolojilerin sonu (Çev. V. Hacıoğlu). Sentez Yayıncılık.
- Berger, P. L. & Luckmann, T. (2008). Gerçekliğin sosyal inşası (Çev. V. S. Ögütü). Paradigma Yayınları.
- Bilgin, N. (1994). *Sosyal bilimlerin kavşağında kimlik sorunu*. Ege Yayıncılık.
- Bilgin, V. (2010). Gelenek, modernlik ve din üç rekabet alanı. *Eskiye*, 19-27.
- Bostancı, M. N. (2005). Kimlik tartışması hayatın telaffuzu üzerinden yürümeli. *Türkiye günlüğü*, (83), 52-56.
- Browne, J. R. (2012). *Walking the equity talk: a guide for culturally courageous leadership in school communities*. Corwin Press.
- Can, İ. (2013). Ailenin tarihsel gelişimi: dünü bugünü ve yarını. *Sistemik aile sosyolojisi içinde*. (Ed. M. Aydın). Çizgi Kitabevi.
- Canatan, K. (2017). Sokak ve ideoloji: türkiye’de resmi ideolojinin sokak, cadde, bulvar ve meydanlara yansımaları. *Çekmece izü sosyal bilimler dergisi*, (5), 10-11.
- Connolly, E. W. (1995). *Kimlik ve farklılık: siyasetin açmazlarına dair çözüm önerileri* (Çev. F. Lekesizalın). Ayrıntı Yayınları.
- Coşkun, A. (2003). Din ve kimlik. *Marmara üniversitesi ilahiyat fakültesi dergisi*. (2003/1), 5-23.
- Çağırkan, B. (2016). Göç, hibrit kimlik ve aidiyet: yeni toplumlar, yeni kimlikler. *İnsan ve toplum bilimleri araştırmaları dergisi*, 5/8, 17-26.
- Çaha, Ö. (2011). Türkiye’de meslek odaları: oligarşinin merkez üsleri. *Liberal düşünce dergisi*. (63), 213-222. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/liberal/issue/48184/609809>, Erişim Tarihi: 08.04.2020
- Çukurova, B. (2007). XIX. Yüzyılda Anadolu’da aile ve toplumda kadının statüsü (Antep ili örneği). *Gaziantep üniversitesi sosyal bilimler dergisi*, 51-56, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jss/issue/24258/257150>
- Dalbay, S. ve Avcı, N. (2018). Kimlik inşasına ilişkin temel yaklaşımlar ve bu yaklaşımların Türkiye’ye yansımaları. *Süleyman demirel üniversitesi iktisadi ve idari bilimler fakültesi dergisi*, 23/1, 17-39.
- Demirdağ, M. (2017). Küreselleşme ve feminizm üzerine bir araştırma. *Sosyolojik düşün*, 55-63, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosdus/issue/30366/319704>
- Dikeçligil, B. F. (2012). Aileye dair kabullerin ezber bozumu. *Muhafazakâr düşünce dergisi*, 21-52.
- Duman, T. (1991). *Türkiye’de orta öğretime öğretmen yetiştirme*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

- Ergen, H. (2001). *Eğitim ekonomi ilişkileri*, EBB-211 eğitim sosyolojisi ders notu, H. Ü. Eğitim Fakültesi.
- Erkal, E. M. (2001). Etniklik ve etnik grup kavramları üzerine, *Türkiye ve siyaset*, Sayı: 3, Temmuz- Ağustos.
- Gellner, E. (1992). Uluslar ve ulusçuluk (Çev. B. Ersanlı Behar ve G. Göksu Özdoğan). Ant Yayıncılık.
- Giddens, A. (1993). Sosyoloji (eleştirel bir yaklaşım), (Çev. R. Esengün ve İ. Öğretir). Birey Yayınları.
- Giddens, A. (2010). Modernliğin sonuçları (Çev. E. Kuşdil). Ayrıntı Yayınları.
- Göka E. (2006). *İnsan kısım kısım: toplumlar, zihniyetler, kimlikler*. Aşına Kitaplar.
- Göka E. & Beyazyüz, M. (2005). Yenedünya düzeninin ‘kimlik siyaseti’: psikolojik bir bakış denemesi, *Türkiye günlüğü*, 17-26.
- Günay, Ü. (2003). *Din sosyolojisi*. İnsan Yayınları.
- Gündoğan, A. O. (2009). Kimlik sorunu ve düşünce dünyası, türk kimliği, (Ed. M. Çağatay Özdemir). Ötüken Neşriyat.
- Gürses, H. (2019). Kimlik kavramı üzerine düşünceler, <http://www.birikimdergisi.com/>, Erişim Tarihi: 01.05.2020.
- Güvenç, B. (1993). *Türk kimliği*, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hall, S. & Jacques, M. (1995). *Yeni zamanlar: 1990’larda politikanın değişen çehresi*. Ayrıntı Yayınları.
- Harvey, D. (2006). *Postmodernliğin durumu*, Metis Yayınları.
- Hervieu-Leger, D. (2006). *Sekülerleşme, gelenek ve dindarlığın yeni şekilleri: bazı teorik öneriler*. (Ed. B. Solmaz ve İ. Çapcıoğlu). Din sosyolojisi klasik ve çağdaş yaklaşımlar içinde. Ayna Yayınları.
- İnaç, H. (2014). Çağımızın toplumsal algısını temsil eden parametrelerden ‘kimlik’, ‘kültür’ ve ‘uygarlık’ kavramlarının sosyo-politik analizi”, *İslam medeniyeti araştırmaları dergisi*, 35-57, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/imad/issue/18469/194465>. Erişim Tarihi: 06.08.2020.
- Keskin, S. (2018). Türkiye’de eğitim düzeyine göre kadınların iş hayatındaki yeri”. *Kadın araştırmaları dergisi*, 1-30, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iukad/issue/39940/473999>. Erişim Tarihi: 08.07.2020.
- Kongar, E. (1991). Türkiye’de aile: yapısı, evrimi ve bürokratik örgütlerle ilişkileri”. Aile yazıları: kültürel değerler ve sosyal değişme içinde. (Ed: Beylü Dikeçligil ve Ahmet Çiğdem), T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yayınları.
- Kumar, K. (2006). Nationalism. (In Bryan S. Turner Eds.) The cambridge dictionary of sociology. Cambridge University Press.

- Kumar, K. (2004). *Sanayi sonrası toplumdan postmodern topluma: çağdaş dünyanın yeni kuramları*. Dost Kitabevi.
- Lash, S. (1993). Modernite mi modernizm mi? weber ve günümüz toplumsal teorisi. (Der: Mehmet Küçük). *Modernite versus postmodernite içinde*, Der Yayınları.
- Lasierre, J.W. (1991). *İdeoloji nedir?. İlimler ve ideolojiler içinde*. Umran Yayınları.
- Liotard, J. F. (1990). *Postmodern durum: bilgi üzerine bir rapor*. Vadi Yayınları.
- Maalouf, A. (2000). *Ölümcül kimlikler (les identités meurtrières)* (Çev: Aysel Bora). Yapı Kredi Yayınları.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü* (Çev: Osman Akınhay ve Derya Kömürcü). Bilim ve sanat yayınları.
- Muşta, M. (1999). Sekülerleşme laiklik demokrasi ve eğitim, *Ankara üniversitesi ilahiyat fakültesi dergisi*, 461-473.
- Nişancı, Ş. ve Işık, C. (2012). Etnisite algısının siyasal tercihler üzerine etkisi: kars ili kağızman ilçesi üzerine bir çalışma, *II. bölgesel sorunlar ve türkiye sempozyumu*, 1-2 Ekim 2012, 109-133.
- Örs, H. (2011). Postmodern dünyada ideolojinin dönüşümü, *İstanbul üniversitesi siyasal bilgiler fakültesi dergisi*, 1-12. <https://dergipark.org.tr/>. Erişim Tarihi: 07.06.2020.
- Özdalga, Ş. (2019). Kariyere ailenin etkisi. <https://www.dbe.com.tr/>. Erişim Tarihi: 21.11.2019.
- Özdener, R. (1995). Trajik fenomenin anlamı. *İzlenim*, 7, 88-89.
- Özdil, M. (2017). Kolektif ve bireysel kimlikler bağlamında sosyal bütünleşme, *Süleyman demirel üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü dergisi*, 383-400.
- Özeren, M. (2018). Dil kimlik ilişkisi çerçevesinde rusya federasyonu'ndaki türk halklarının ve türk lehçelerinin durumu, *Jass studies-the journal of academic social science studies*, 163-182.
- Öztan, E. (2004). Toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları ve olumlu ayrımcılık, www.politics.ankara.edu.tr. Erişim Tarihi: 02.11.2019.
- Özyılmaz, Ö. (2013). *Türk milli eğitim sisteminin sorunları ve çözüm arayışları*. Pegem Akademi Yayınları.
- Özyurt, C. (2005). *Küreselleşme sürecinde kimlik ve farklılaşma*. Pınar Yayınları.
- Perşembe, E. (2005). *Almanya'da türk kimliği din ve entegrasyon*. Araştırma Yayınları.
- Sarıbay, A. Y. (1995). *Postmodernite sivil toplum ve islam*. İletişim Yayınları.
- Sayın, Ö. (2000). *Aile sosyolojisi ailenin toplumdaki yeri*. Ege Üniversitesi Basımevi.
- Sesli, M. (2019), *İngiltere, fransa, amerika birleşik devletleri ve türkiye'de laiklik uygulamaları: karşılaştırmalı bir analiz*. Hiperyayın.

- Smith, A. (1999). Milli kimlik (Çev: Bahadır Sina Şener). İletişim Yayınları.
- Subaşı, N. (2014). Toplumsal değişme, aile ve yeni risk alanları, aile sosyolojisi yazıları (Ed. M. Aydın). Açılım Kitap.
- Sunar, L. ve Kaya, Y. (2018). Türkiye’de değişen sosyo-ekonomik yapı içerisinde meslekler. Türkiye’de toplumsal tabakalaşma ve eşitsizlik içinde. 3-52. Nobel Akademik.
- Şenel, A. (1993). *İrk ve ırkçılık düşüncesi*. Anı Yayıncılık.
- Şişman, M. (2002). *Eğitimde mükemmellik arayışı*. Pegem Yayıncılık.
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2017). Faaliyet raporu. <https://sgb.saglik.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 19.03.2020.
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of inter-group conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of inter-group relations*, 33-47. Brooks/Cole.
- Tan, M. (1979). *Kadın: ekonomik yaşamı ve eğitimi*, Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Taştan, A. V. (1996). *Değişim sürecinde kimlik ve din*, Kayseri Belediyesi Yayınları.
- Taylor, C. (2006). *Modern toplumsal tahayyüller* (Çev. H. Koyukan). Metis Yayınları.
- TDK, <http://www.tdk.gov.tr/>. Erişim Tarihi: 02.01.2019.
- Tok, N. (2003). *Kültür, kimlik ve siyaset*, Ayrıntı Yayınları.
- Turgut, F. (2017). Tarihsel süreçte aile kurumunun dönüşümü ve geleceğine yönelik çıkarımlar. *Medeniyet ve toplum dergisi*, 93-117.
- Tüzen, H. (2008). Postmodernizm mitosu, *Süleyman demirel üniversitesi fen-edebiyat fakültesi sosyal bilimler dergisi*, 145-158.
- Uca, O. (2020). Mesleğin hayatı belirleme pratikleri: bankacı ve tır şoförü örneği, *Journal of economy culture and society*, 15-24.
- Vatandaş, C. (2004). *Ulusal kimlik türk ulusçuluğunun doğuşu*, Pınar Yayınları.
- Vatandaş, D. (2011). Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algılanışı, *İstanbul journal of sociological studies*, (35), 29-56.
- Walzer, M. (1992). The new tibalism, the nationalism reader, *Humanities press*, 322-332.
- Wittgenstein, L. (2006). *Kesinlik üstüne/ kültür ve değer* (Çev. D. Şahiner). Metis Yayınları.
- Williams, R. (1989). *İkibin’e doğru*. Ayrıntı Yayınları.
- Williams, R. (2005). *Anahtar sözcükler* (Çev. S. Kılıç). İletişim Yayınları.
- Yanık, C. (2013). Etnisite, kimlik ve milliyetçilik kavramlarının sosyolojik analizi *Kaygı uludağ üniversitesi fen-edebiyat fakültesi felsefe dergisi*, 225-237.
- Yavuz, H. (2008). Modernleşen müslümanlar (Çev. A. Yıldız). Kitap Yayınevi.
- Yıldız, H. (2015). Postmodernizm nedir?. *Dumlupınar üniversitesi sosyal bilimler dergisi*. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/4755/65320>, Erişim Tarihi: 08.08.2020.

Yıldız, S. (2007). Kimlik ve ulusal kimlik kavramlarının toplumsal niteliği. *Milli folklor dergisi*, 19/74, 9-16.